

پژوهشی در زیارتنامه فاطمه معصومه (ع)

پدیدآورنده (ها) : مقیسه، حسین

علوم قرآن و حدیث :: نشریه فرهنگ کوثر :: فروردین 1378 - شماره 25

از 54 تا 58

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/469644>

دانلود شده توسط : زینب مقیسه

تاریخ دانلود : 12/08/1400

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

پژوهشی در

زیارتنامه فاطمه معصومه علیها السلام

حسین مقیسه

ملخی باشد، از هرکسی حتی موری خرد و ناچیز می پذیرد. انگیزه اصلی این نوشتار ابراز ادب و اظهار ارادت به ساحت و بارگاه ملکوتی این پادگار موسوی علیه السلام است و گرنه این نکات از دید تیزبین اهل قلم و محققان معارف اهل بیت علیهم السلام پوشیده نیست.

بعد از جناب عباس بن علی علیهما السلام و علی اکبر علیه السلام - فاطمه

دردمندان به بهره های عالی و غیر قابل توصیف رسیده و می رسند.

در این نوشته کوتاه به نکاتی از زیارتنامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام پرداخته شده که امید است زائران را معرفت و بصیرت افزاید. البته آنچه مایه دلگرمی و جرئت برچنین جسارتی است، کرم این خاندان به ویژه شهرت این بزرگوار به کریمه اهل بیت است که سلیمان وار هر هدیه را، هرچند ران

قم حرم و حریم اهل بیت علیهم السلام مدینه فقه و فقاقت شیعه و شهر قیام و انقلاب در قلب خویش گوهر گرانبهائی دارد که چشم و دل دلدادگان آل رسول - صلوات الله علیهم اجمعین - را به خود جلب کرده است. بی تردید، بارگاه و حرم الهی کریمه اهل بیت علیها السلام فاطمه معصومه علیها السلام اصلی ترین سبب رونق و اعتبار دیرینه این دیار و ساکنان آن بوده و هست. کریمه مهمان نوازی که از سفره روحانیت و کرامتش مشتاقان و

معصومه علیها السلام شاید تنها امامزاده‌ای است که زیارتنامه ویژه دارد. علامه مجلسی در بحار از امام هشتم علیه السلام نقل کرده که حضرت به سعد فرمود: نزد شما قمی‌ها از ما اهل بیت قبری است. سعد پرسید: قبر فاطمه دختر موسی علیه السلام را می‌فرمایی؟

فرمود: آری، هرکس او را زیارت کند و عارف به شأن و حق وی باشد، بهشت پاداشش خواهد بود. هنگامی که کنار قبر آمدی، نزد سرمقدس، روی به قبله بایست و پس از ۲۴ مرتبه الله اکبر و ۲۳ مرتبه سبحان الله و ۲۳ مرتبه الحمد لله، بگو: السلام علی آدم صَفْوَةِ اللهِ، السلام علی نوح نبی الله... (۱)

در این زیارت که در مفاتیح الجنان نقل شده، از نظر سند و متن، نکاتی در خور تأمل است.

سند این روایت

۱- علامه مجلسی

مرحوم مجلسی منبع روایت را نقل نکرده، تنها می‌فرماید: «رَأَيْتُ فِي بَعْضِ كُتُبِ الزِّيَارَاتِ» در برخی از کتابهای مشتمل بر زیارتها چنین دیده‌ام. البته اعتبار علامه مجلسی به نقل او نیز اعتبار می‌بخشد؛ ولی عدم ذکر منبع، به لحاظ تحقیقی و نکته سنجی در حد خود، نقطه ضعفی است.

۲- راویان حدیث

علی بن ابراهیم صاحب تفسیر، از چهره‌های مقبول در رجال روایات شیعه است. در کتابهای رجال می‌خوانیم: «ثَقَّةٌ فِي الْحَدِيثِ ثَبَّتْ مُعْتَمَدٌ صَحِيحُ الْمَذْهَبِ» (۲)

در نقل حدیث مورد وثوق است، در نقلها دقیق و مورد اعتماد است و مذهب صحیح اثنا عشری دارد.

پدرش ابراهیم بن هاشم قمی نیز از چهره‌های مقبول است و به تعبیر علامه

بزرگوار خوبی در «معجم الرجال» در وثاقت وی جای تردیدی نیست. (۳)

در مورد سعد که راوی از امام هشتم علیه السلام است و ابراهیم بن هاشم از او نقل کرده، باید گفت: اگر مراد سعد بن عبد الله اشعری قمی باشد، و ناقتش مسلم است. و به تعبیر نجاشی شیخ هذه الطائفة و فقیهها و وجهها؛ (۴) بزرگ طائفه شیعه و فقیه و چهره برجسته آنان است. ولی پرسشهایی به ذهن می‌آید

در مورد روایت ابراهیم بن هاشم ابراهیم بن هاشم از سعد پرسشهای به ذهن می‌آید.

۱- در طبقات راویان، ابراهیم بن هاشم طبقه هفتم و سعد بن عبد الله اشعری طبقه هشتم است. طبق قاعده، سعد باید از ابراهیم حدیث نقل کند. بر همین اساس، در کتب چهارگانه روایی ما حدود ۲۰ مورد دیده می‌شود که سعد از ابراهیم روایت نقل کرده است. (۵) تنها در یک مورد ابراهیم بن هاشم از سعد بن عبد الله نقل کرده است؛ (۶)

و البته همان یک مورد نیز مؤید خوبی است که نشان می‌دهد ابراهیم از سعد حدیث نقل می‌کند. شاید چندان هم دور از انتظار و اعتبار نباشد که، در کنار موارد متعدد نقل سعد از ابراهیم، یکی دو مورد ابراهیم از سعد نقل کرده باشد.

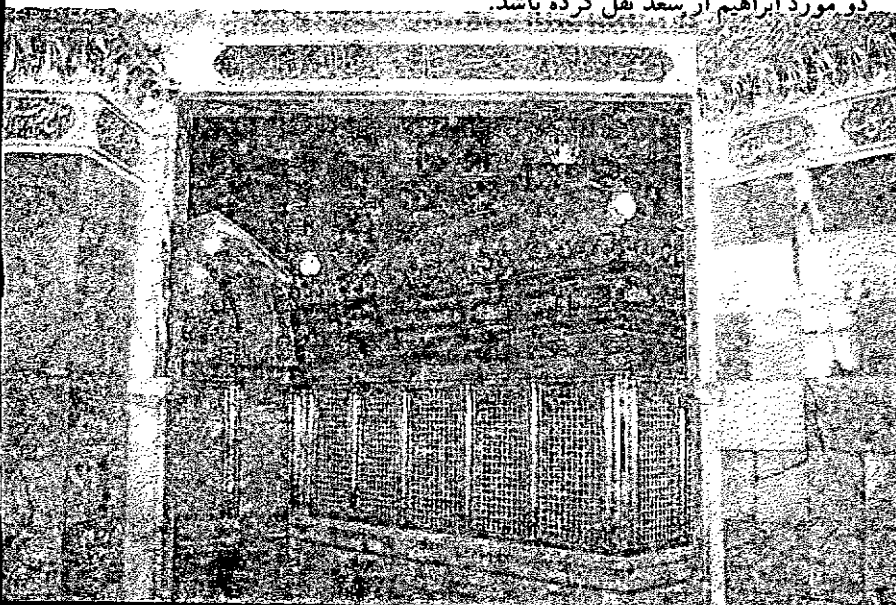
۲- در کتابهای معتبر حدیث شیعه، سعد بن عبد الله هیچ روایتی از امام هشتم علیه السلام ندارد. احادیث او از صادقین علیهم السلام است. (۷)

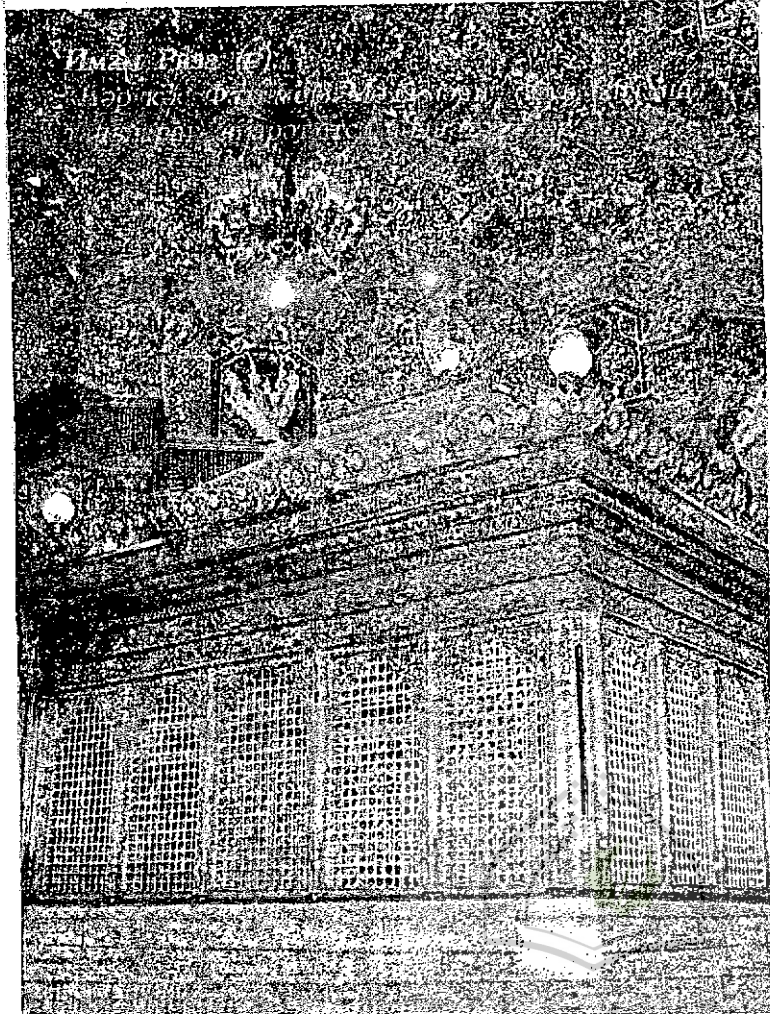
پس مورد زیارتنامه را باید یک استثنا به شمار آورد. افزون بر این، به اتفاق همه مورخان سال شهادت امام هشتم علیه السلام ۲۰۳ هـ است و سال وفات سعد بن عبد الله ۲۹۹ یا ۳۰۱ هـ. این نقل در صورتی درست است که سعد تنها پس از شهادت حضرت رضا علیه السلام حدود ۱۰۰ سال عمر کرده باشد. بدین ترتیب، درک محضر حضرت رضا علیه السلام واسطه مستقیم محتوای زیارتنامه شدن سعد بسیار دور می‌نماید.

اگر مراد از سعد در این سند سعد بن سعد بن احوص اشعری قمی باشد، شیخ طوسی (ره) در رجال وی را توثیق فرموده، مشکل نقل از امام هشتم علیه السلام بر طرف می‌شود؛ زیرا او از اصحاب امام هشتم علیه السلام است و از حضرت حدیث نقل کرده است. ولی در این فرض، اشکال دیگری پیش می‌آید و آن اینکه:

در کتب معتبر روایی ما ابراهیم بن هاشم، حتی یک روایت از سعد بن احوص ندارد.

البته ممکن است سعد مذکور در سند،

سعد دیگری جز این دو باشد که در آن صورت تعیین وی و اثبات و ناقتش به سادگی ممکن نیست. به هر حال تعیین دقیق شخصیت و وثاقت سعد مذکور در سند زیارتنامه مشکل است.

متن زیارتنامه

زیارتنامه، از نظر محتوا، نقاط قوت و مضامین عالی دارد. چنانکه جناب علی اکبر مهدی پور در کتاب ارزشمند «کریمه اهل بیت (ع)» (از صفحه ۱۶۱ به بعد) به بخوبی بدان پرداخته و به فرازهای پرسش بر انگیز آن پاسخهایی فی الجمله قابل قبول داده است؛ ولی با این همه در پایان زیارتنامه عدولهای خطایی کوتاه و سریعی دیده می شود، برای مثال از خطاب به حضرت معصومه (ع) به پیامبر اکرم (ص) خطاب شده؛ آن هم تنها با یک جمله: «نَطْلُبُ بِذَلِكَ وَجْهَكَ يَا سَيِّدِي» بعد بلا فاصله عدول یک جمله ای به ذات ربوبی دیده می شود: «اللَّهُمَّ وَرِضَاكَ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ»، و دیگر بار در خواستی از حضرت معصومه (ع) و سپس در خواستهای خطایی ارزشمندی از ذات اقدس ربوبی.

شاید بتوان عدولهایی چنین کوتاه و سریع را نوعی اضطراب در متن به شمار آورد.

با توجه به تمامی این موارد سندی و متنی، شاید احتمال مرحوم علامه مجلسی (ره) در کتاب «تحفة الزائر» قوی و پسنیدیده باشد. او می فرماید: ممکن است، بر فرض صحت سند و صدور صدر روایت، ذیل آن که متن زیارتنامه است، دنباله حدیث نبوده، به و سیله علما و بزرگان تألیف شده باشد. (۸) مانند زیارتنامه حضرت زینب کبری (ع) و عبدالعظیم حسنی (ع) و برخی

امامزادگان بزرگوار دیگر.

سخن نهایی

بی تردید خواندن این زیارتنامه، به امید صدور از معصوم و با توجه به مضامین صحیح و متینی که دارد، مطلوب و مقبول است؛ زیرا دقت و مناقشه در درستی اسناد دعاها و مستحبات، تنها جنبه علمی و تحقیقی دارد نه عملی؛ مرحوم میرزا جواد آقا ملکی تبریزی مانند بسیاری دیگر از بزرگان ما، در کتاب ارزشمند «المراقبات» می فرماید: «وَلَا يُنَاقَشُ فِي عَدَمِ صِحَّةِ الْأَسْنَادِ لِوَجْهَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنَّ هَذِهِ الْأَخْبَارَ مَطْنُونُ الصُّدُورِ وَالثَّانِي مَا وَرَدَتْ فِي أَخْبَارٍ كَثِيرَةٍ مُوثَّقَةٌ أَنَّ مَنْ سَمِعَ شَيْئًا مِنَ الثَّوَابِ عَلَى عَمَلٍ فَعَمِلَهُ الْيَتِمَاسُ

ذَلِكَ الثَّوَابِ أَعْطَاهُ اللَّهُ ذَلِكَ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَمَا سَمِعَهُ فَهَذِهِ الْأَخْبَارُ الْمُعْتَبَرَةُ قَطَعَ الْأَعْدَانُ مِنْ جِهَةِ أَسْنَادِ الْأَخْبَارِ» (۹)

به دو دلیل نباید در اسناد مستحبات مناقشه کرد:

۱- وقتی ثواب و پادشاهی آنها در این حد از ارزش باشد، از دیدگاه عقلا، تنها احتمال ۵۰ درصد صدق و صدور کافی است، چه رسد به این که مانند این اخبار صدورش ظنی باشد؛ یعنی ۷۰ تا ۸۰ درصد احتمال دارد از معصوم صادر شده باشد.

۲- روایات فراوان و مورد اعتمادی در دست داریم که می گوید: اگر کسی ثوابی را بر عملی بشنود و آن عمل را به امید به دست آوردن آن ثواب انجام دهد،

خداوند آن پاداش را به وی خواهد داد. اگر چه شنیده‌اش با واقع مطابق نباشد. با وجود این اخبار مورد اطمینان، عذرهای از ناحیه سند منقطع است. در صدر روایت زیارتنامه حضرت معصومه علیها السلام به زائری که عارف به شأن و مقام آن بانوی بهشتی باشد، وعده بهشت برین الهی داده شده است. این پاداشی بسیار گرانبهاست و حتی اگر چند در صد احتمال دست‌یابی بدین پاداش وجود داشته باشد، نباید آن را از دست داد.

زیارتنامه‌ای دیگر

مرحوم مجلسی در بحار، زیارتی از «مصباح الزائر» علی بن موسی (ابن طاوس) برای همه امامزادگان جلیل‌القدر و بزرگوار مانند حضرت ابوالفضل و علی اکبر علیهما السلام نقل کرده که، به فرموده بزرگی از اهل نظر، می‌توان آن را با تغییر ضمیرها و کلمات، در زیارت حضرت معصومه علیها السلام به کار برد. اگر کسی به هر دلیل بخواهد زیارت دیگری هم در عرض ادب به ساخت آن بانوی گرانقدر بخواند، این زیارت مناسب است. البته این زیارت به معصومان علیهم السلام مستند نیست. و اصولاً کتاب «مصباح الزائر» سید، همانند کتاب «لهوف» وی، مشتمل بر اسناد و اسرار نیست. به نوشته محدث نوری، سید زیارت‌ها و دعا‌های کتاب «مصباح الزائر» را از کتاب «مزار قدیم» نقل کرده که به نظر وی، مؤلفش قطب راوندی است؛

زیرا، هم از نظر نقل سید از وی ممکن است و هم بزرگان کتاب «المزار» را در شمار آثار قطب ذکر کرده‌اند. قطب

راوندی آن زیارت‌ها را از کتاب «مزار» محمد بن مهدی نقل می‌کند. (۱۰) مجلسی کتاب «مزار» ابن مهدی را «مزار کبیر» و مورد اعتماد بزرگان شیعه دانسته است. (۱۱)

به هر تقدیر، کتاب «مصباح الزائر» مشتمل بر اسناد نیست؛ شاید بدان جهت که سید آن را در آغاز تکلیف و نویسندگی‌اش تألیف فرموده است. او خود می‌نویسد:

...مِمَّا أَلْفَتْ فِي بِدَايَةِ التَّكْلِيفِ مِنْ غَيْرِ ذِكْرِ الْأَسْرَارِ وَ التَّكْشِيفِ كِتَابُ مِصْبَاحِ الزَّائِرِ وَ جُنَاحُ الْمَسَافِرِ ثَلَاثَ مَجْلَدَاتٍ... از آنچه در نوجوانی و بدون ذکر اسرار و مکشوفات تألیف کرده‌ام، کتاب سه جلدی «مصباح الزائر» است.

محدث نوری، پس از این سخن، می‌افزاید:

وَمِنْهُ يَظْهَرُ وَجْهُ عَدَمِ مُشَابَهَتِهِ كَاللَّهُوْفِ لِسَائِرِ مُؤَلَّفَاتِهِ مِنْ ذِكْرِ الْأَسَانِيدِ وَ الْأَسْرَارِ. (۱۲)

از این نوشته و اعتراف سید علت تفاوت و عدم مشابهت کتاب «مصباح» و «لهوف» با دیگر مؤلفات و نوشته‌هایش آشکار می‌شود. در آن دو کتاب سندها و اسرار ذکر نشده است. با این همه، جلالت قدر سید بن طاوس و ارتباط محکم وی با حضرت بقیه الله ارواحنا فداه گفته‌ها و نوشته‌هایش را اعتباری خاص می‌بخشد هرگونه احتمال خلاف را نفی می‌کند. محدث نوری در باره سید تعبیر عجیب و عمیقی دارد. او می‌فرماید:

وَ يَظْهَرُ مِنْ مَوَاضِعَ مِنْ كُتُبِهِ خُصُوصاً كِتَابُ كَشْفِ الْمُحْجَةِ أَنَّ بَابَ لِقَائِهِ إِثَاءَ صَلَوَاتِ اللَّهِ عَلَيْهِ كَانَ لَهُ مَفْتُوحاً قَدْ ذَكَرْنَا بَعْضَ كَلِمَاتِهِ فِيهَا فِي رَسُولِنَا جَنَّةِ الْمَأْوَى. (۱۳)

در کتابهایش، بویژه، «كشف المحجة»، از موارد متعددی به دست می‌آید که بباب ملاقات و دیدارش با وجود مقدس ولی عصر (عج) گشوده بود و هر زمان که می‌خواست، امکان تشرّف داشت. ما برخی از آن موارد را در رساله «جنة المأوى» آورده‌ایم.

همچنین محدث نوری در «نجم الساقب» و علامه اربلی در (كشف الغمة) در جریان شفا یافتن اسماعیل بن حسن هرقلی چنان نگاشته‌اند که حضرت ولی عصر ارواحنا له الفداء سید بن طاوس را فرزند خود خوانده است.

چنین شرف و افتخارهایی را، در طول غیبت کبری، برای هیچ کس جز او نخوانده و نشنیده‌ایم. پس این زیارتنامه مورد اعتماد

است و از زیارت‌های معتبر در زیارت حضرت معصومه علیها السلام و هر امامزاده دیگری

است؛ بویژه که به نقل علامه مجلسی (ره) در بحار، شیخ مفید (ره) نیز این زیارتنامه را در کتاب «المزار» خویش آورده است. (۱۴)

البته در نسخه‌ای از کتاب «المزار» شیخ مفید (ره) که اکنون در اختیار است اثری از این زیارتنامه به چشم نمی‌خورد. شاید، چنانکه محقق بزرگوار آقای سید محمد باقر ابطحی اصفهانی در مقدمه کتاب «المزار» شهید اول (ره) احتمال داده، نسخه دیگری از «المزار» مفید نزد علامه مجلسی (ره) بوده که به دست ما نرسیده است. (۱۵) و در آن، این زیارتنامه ذکر شده بود.

متن اصلی زیارتنامه

«السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا السَّيِّدُ الزَّكِيُّ الطَّاهِرُ الْوَلِيُّ وَالدَّاعِي الْحَقُّ أَشْهَدُ أَنَّكَ قُلْتُ حَقًّا وَنَطَقْتُ حَقًّا وَصِدَقْتُ حَقًّا وَدَعَوْتُ إِلَى مَوْلَايَ وَ مَوْلَاكَ عَلَانِيَةً وَ سِرًّا فَازَ مُتَّبِعُكَ وَ نَجَا مُصَدِّقُكَ وَ خَابَ وَ خَسِرَ مُكَذِّبُكَ وَ الْمُتَخَلِّفُ عَنْكَ إِشْهَدُ لِي بِهَذِهِ الشَّهَادَةِ لِأَكُونَ مِنَ الْفَائِزِينَ بِمَعْرِفَتِكَ وَ طَاعَتِكَ وَ تَصَدِّيقِكَ وَ اتِّبَاعِكَ وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدِي وَابْنِ سَيِّدِي أَنْتَ بَابُ اللَّهِ الْمَوْتَى مِنْهُ وَ الْمَأْخُودُ عَنْهُ أَتَيْتُكَ زَائِرًا وَ خَاجَاتِي لَكَ مُسْتَوْدِعًا وَ هَإِنَّا ذَا أَسْتَوْدِعُكَ دِينِي وَ أَمَانَتِي وَ خَوَاتِيمَ عَمَلِي وَ جَوَامِعَ أَمَلِي إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

خَوَاتِيمَ عَمَلِي وَ جَوَامِعَ أَمَلِي إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ» (۱۶)

مهمین زیارتنامه یا تغییر ضمیرها و کلمات و مقتاسب یا زیارت فاطمه معصومه (سلام الله علیها)

السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيَّتُهَا السَّيِّدَةُ الزَّكِيَّةُ الطَّاهِرَةُ الْوَلِيَّةُ وَ الدَّعِيَّةُ الْحَقِيَّةُ أَشْهَدُ أَنَّكَ قُلْتَ حَقًّا وَ نَطَقْتَ حَقًّا وَ صِدَقْتُ حَقًّا وَ دَعَوْتُ إِلَى مَوْلَايَ وَ مَوْلَاكَ عَلَانِيَةً وَ سِرًّا فَازَ مُتَّبِعُكَ وَ نَجَا مُصَدِّقُكَ وَ خَابَ وَ خَسِرَ مُكَذِّبُكَ وَ الْمُتَخَلِّفُ عَنْكَ إِشْهَدُ لِي بِهَذِهِ الشَّهَادَةِ لِأَكُونَ مِنَ الْفَائِزِينَ بِمَعْرِفَتِكَ وَ طَاعَتِكَ وَ تَصَدِّيقِكَ وَ اتِّبَاعِكَ وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَتِي وَ بِنْتُ سَيِّدِي أَنْتَ بَابُ اللَّهِ الْمَوْتَى مِنْهُ وَ الْمَأْخُودُ عَنْهُ أَتَيْتُكَ زَائِرًا وَ خَاجَاتِي لَكَ مُسْتَوْدِعًا وَ هَإِنَّا ذَا أَسْتَوْدِعُكَ دِينِي وَ أَمَانَتِي وَ خَوَاتِيمَ عَمَلِي وَ جَوَامِعَ أَمَلِي إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي وَ السَّلَامُ عَلَيْكَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

در پایان خالصانه‌ترین سلام و تحیت‌ها و والاترین ارادت و محبت‌ها و ژرف‌ترین عواطف و اخلاص‌های خویش را به ساحت مقدس کریمه اهل بیت (سلام الله علیها) نثار می‌کنیم. بانوی والا مقامی که حرم با صفایش و قدر و منزلت و الایش بباد آور قدر و

منزلت قبر گم شده عصمت کبرای حق فاطمه زهرا (سلام الله علیها) است. و پناه بردن صادقانه به حریم کرمش، گره‌گشای هر مشکل و بر طرف کننده همه گرفتاریهاست.

وَالسَّلَامُ عَلَى فَاطِمَةَ الْمُعْصُومَةِ بِنْتِ الْكَأَظِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ أُخْتِ الرُّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عَمَّةِ الْجَوَادِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عَلَى بَنَاتِ رَسُولِ اللَّهِ الْمَدْفُونَاتِ فِي بَقْعَتِهَا الشَّرِيفَةِ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

پی‌نوشتها:

- ۱- مجلسی، بحار، ج ۱۰۲، ص ۲۶۵.
- ۲- ابوالعباس نجاشی، رجال نجاشی، ص ۱۸۳.
- ۳- خونی، معجم رجال الحديث، ج ۱، ص ۳۱۷.
- ۴- ابوالعباس نجاشی، همان، ص ۱۲۶.
- ۵- خویی، همان، از ص ۳۲۱ تا ۴۶۸.
- ۶- همان، ص ۴۶۶.
- ۷- همان، ج ۸، ص ۴۰۲.
- ۸- مجلسی، تحفة الزائر، چاپ سنگی، اواخر کتاب پس از نقل زیارت.
- ۹- ملکی، میرزا جواد آقا، المراقبات، ص ۵۷.
- ۱۰- نوری، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۲۶۸ و ۳۷۰.
- ۱۱- شیخ عباس قمی، فوائد الرضوية، ص ۴۴۹.
- ۱۲- نوری، همان، ص ۴۷۱.
- ۱۳- همان، ص ۴۶۸.
- ۱۴- مجلسی، همان، ص ۲۷۳.
- ۱۵- شهید اول، المزار، ص ۷.
- ۱۶- مجلسی، همان، ص ۲۷۲.

